

CZETTER Ibolya

Nyugat-magyarországi Egyetem
Esztétikai, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Szombathely
czibolya@btk.nyme.hu

A NYELVVÁLTOZATOK STILISZTIKAI SZEREPE SZÉKELY CSABA *VITÉZ MIHÁLY* CÍMŰ KOMIKUS TÖRTÉNELMI TRAGÉDIÁJÁBAN

Stylistic Function of Language Variations
in „*Michael The Brave*”,
a Historical Drama by Csaba Székely

Stilska uloga jezičkih varijeteta
u komičnoj istorijskoj tragediji Čabe Sekelja
pod naslovom „*Vitez Mihajlo*”

Dolgozatom a Weöres Sándor Színház 2013-ban meghirdetett országos drámapályázatának díjnyertes darabját, Székely Csaba marosvásárhelyi drámaíró *Vitéz Mihály* című drámáját a nyelvi összetettség, a nyelvváltozatok stilisztikai funkciójának szempontjából vizsgálja. A dráma nemcsak témájával hívja fel magára a figyelmet, hanem különleges módon megalkotott nyelvezetével is. A mű a XVI–XVII. század fordulóján játszódik, Vitéz Mihály havasalföldi vajda felemelkedéséről, illetve bukásáról szól, akit a legnagyobb nemzetegyesítő hősként tartanak számon Romániában. A darab választott nézőpontja miatt is kockázatos vállalkozás, a múltra rávetül a jelen: súlyos történelmi, társadalmi, politikai problémákat feszeget ironikus, önironikus felhangokkal, kertelés és kompromisszumok nélkül, sűrű utalásokkal magyarországi jelenünkre. Székely Csaba egyenesen történelmidráma-paródiát írt, posztmodern pastiche-t, amelyben a történelmi hitelesség és a fikcióteremtés kettőssége a nyelvi megalkotást is jellemzi. Épp ezért érdekes, hogy a különböző nyelvváltozatok milyen esztétikai értékkel hoznak létre a drámában beszédformákat a hozzájuk tartozó nézőpontokkal és igazságokkal.

Kulcsszavak: történelmi dráma, pastiche, nyelvváltozat, stílusösszetettség

1. Történelmi dráma – történelmidráma-paródia

A 90-es években az irodalmi és kritikai viták keresttüzében a történet és próza viszonya, jelesen a szövegszerű és a történetszerű elbeszélések polémiája állt, s az ezredvégen tapasztalható érdeklődést a történetszerű történetek, a mesélős műfajok, pl. a történelmi regény iránt épp a szövegszerű történetalkotás dominanciájára adott válaszként, egyfajta „visszafordulásként” értelmezték (Bokányi 2007, 102). A kortárs művekben mindenestre tendenciaként jelentkezett a történeti narratíva visszatérte (lásd Esterházy, Rakovszky, Dragomán, Háy János művei), s a történelmi regény alakulástörténetében a jelenkori változatok felvetik a történelmi jelzőre rakódott jelentések, funkciók feltárását, a hagyományokhoz való viszonyok tisztázását, a kérdéskör árnyalt megközelítésére, újragondolására ösztönöznek. Hasonló törekvés figyelhető meg a történelmi dráma műfajváltozataiban is, bár a kortárs szerzők (Spiró György, Térey János, Hamvai Kornél, Jeles András, Háy János, Darvasi László, Parti Nagy Lajos, Békés Pál és mások) más-más módon közelítenek a történelmi témakörökhöz, tényekhez, forrásokhoz, személyiségekhez, a történetmesélés lehetőségeit keresik.

Székely Csaba drámája is konkrét és valós történelmi körülmények közt játszódik, 1594 és 1601 között, hiteles helyszíneken: Krajovában, Bukarestben, Gyulafehérvárott, Prágában, Tergovistyében (1659-ig Havasalföld fővárosa, a fejedelem székhelye), Nagyszeben közelében, a sellenberki mezőn, Nagyenyed közelében, a miriszlói mezőn, Fogarason és Aranyosgyéresen (itt gyilkoltatta meg Giorgio Basta 1601. augusztus 9-én Vitéz Mihály fejedelmet). A történet középpontjában a román történelem dicsőséges és nagyformátumú hőse (a magyarországi történetírásban és emlékezetben inkább ellentmondásos szerepűnek tartott történelmi személyiség), a Moldvát, Havasalföldet és Erdélyt rövid időre egyesítő Vitéz Mihály (románul Mihai Viteazul) áll, akinek szinte minden nagyobb romániai városban szobrot állítottak. Az ő diadalmas felemelkedését, majd bukását foglalja egészen egyedi keretbe a történet, azt, hogy miként vált a becsvágyó, vérontásairól és kegyetlenkedéseiről ismert munténiai vajdából nemzetegyesítő uralkodó, hadvezér, lerombolhatatlan bálvány, nemzeti mítosz. Székely Csaba a tényeket igyekezett hűen rekonstruálni, tanulmányozta a korabeli krónikákat, missziliseket és visszaemlékezéseket, utánajárt a történelmi adatoknak, összefüggéseknek: „Nem feltétlenül azért, hogy felhasználjam őket, hanem mert a dráma megírásának ideje alatt otthon kellett éreznem magam abban a korban, abban a nyelvi világban. Bár nem realista művet írtam, ezekből

a dokumentumokból idéztem is, pontosabban belefésültem a saját szövegembe néhány olyan mondatot, amelyek állítólag Mihály szájából hangzottak el.” A dráma az eseménymenet szintjén tehát pontosan követi a külső történelmet, egy másik síkon pedig annak karikatúrájává válik. Az ikonikus történelmi figurából a darabban egy nyers és agresszív, kucsmás kereskedő, egy műveletlen, alpári alak látszik csupán, különösebb mélység nélkül.

A szerző, aki egyébként az Erdély-mítoszt megtépázó *Bányatrilógiával* lett sikeres és ismert alkotóvá, evvel a darabbal nyerte meg (173 érvényes pályaműből kiválasztva) a Weöres Sándor Színház 2013-as centenáriumi pályázatának fődíját. A versenykiírásra Weöres Sándor *Testamentum* című műve által inspirált alkotásokat vártak. A darabot 2015-ben nagy sikerrel mutatta be a szombathelyi színház Béres Attila rendezésében.

Székely Csaba emberi, komikus dimenziót keresett a történelemhez, s folytatta a mítoszrombolást, a profanizálást, a deheroizálást. Alulnézetből, mindennapi perspektívából, kisemberi léptékkal mérve láttatja a neves figurákat, fejedelmeket, császárokat, világi és egyházi méltóságokat. A dráma a történelem, az objektívnek mondott történetírás, a valódi történelemformáló erők, az emberi nagyság paródiájává válik, azt mutatja, hogy a kisszerűség, az önös érdekek, a véletlenek, az esetlegesség és a démoni világtörvények irányítanak mindent és mindenkit magasabb rendű értékek vagy célok nélkül. A történelem konstruált voltával szembesít, a múlt képeit, az egyes személyekről kialakult, közhelyekké csontosodott véleményeket mérő fikciónak vagy stilizációnak tételezve a példázat szintjére emeli a megidézett kort.

Az a folyamat érdekelt, hogyan válik egy ismeretlen kereskedő akkora manipulátorrá, hogy könnyedén egymás ellen fordít két népet, ez ma is nagyon aktuális. Felfedeztem Mihályban a kalandvággyal megáldott karrieristát, akiben jól megfér egymás mellett a tisztesség és álnokság; akinek az élet egyszerre mulatság és taktika; aki ritkán mond igazat, a hazugságait viszont komolyan gondolja; aki attól fogva, hogy ráérez a hatalom ízére, megállíthatatlanul tör előre. Egyszóval megláttam benne a mai politikust (Székely 2015)

– nyilatkozta. Az ironikus történelmi parabolát a hagyományos olvasói vagy értelmezői beállítódásokkal, valamint bizonyos sémákhoz való ragaszkodással nehéz megközelíteni, mint pl. a történelmi dráma műfaja kapcsán a hitelesség és az azonosulásminták felmutatása vagy a nemzeti tartalmak megjelenésének elvárása. Székely Csaba merészen bánik a közhelyekkel, s provokatív szándék

és tekintélyromboló vonás mutatkozik meg a nyelvhasználatban is, különösen a vulgáris, közönséges szókincs és frazeológia alkalmazásával. A szöveg stílusösszetettsége¹, nyelvi világa próbára teszi az értelmezőt.

2. Stílusrétegzettség – stílusösszetettség

A dráma szövegének feltűnő jegye a nyelvi és stílusbeli összetettség², amely többféle stílusréteg együttes alkalmazásában nyilvánul meg. A heterogenitás az archaizálás és a mai nyelvhasználat elegyítésének eljárásából, valamint az eltérő földrajzi és regiszterbeli nyelvváltozatok együtthathatásából fakad.

A történet ideje involválja a nyelvezet régiességét, de ahogy a történettel kapcsolatban is felfüggesztődik a hiteles történelmi megörökítés vagy újraértékelés elvárása, a nyelvi formán sem kérhetjük számon a korhűséget. Már csak azért sem, mert a darab a mához, a mai olvasókhoz, a kortárs nyelvi tapasztalatokhoz szokott befogadókhöz szól, a konkrét történelmi időhöz kötés tehát csak bizonyos összefüggésben fontos. Székely Csaba a drámában nem a XVI. századnak megfelelő szinkrón nyelvállapotban rekonstruálja a történel-

¹ A stílusszerkezet modellálását Tolcsvai Nagy Gábor elmélete és módszertana alapján végezzük el (lásd Tolcsvai 1996 és 2013): „Az értelemszerkezet modellálása elválaszthatatlan a szövegalkotói és szövegértői műveletektől és folyamatoktól. A szövegértelem tehát a szöveg értelmének, »jelentésének« valamilyen összetett reprezentációban való elrendezése. [...] A szövegértelem [...] a szöveg belső összefüggérendszerének, műveleti sorainak a viszonylag állandó mentális szerkezetté alakított formája. A szöveg a beszélő és a hallgató által közösen kialakított [...] szövegvilágban elhelyezett, egymástól függő entitások és események egy rendszert alkotó igazságát vagy hamisságát reprezentálja a szövegalkotó és szövegértő számára. [...] a szöveg stílusstruktúrája nem egyszerűen bizonyos nyelvi elemek egymás mellé helyezéséből ered, de nem is pusztán ezen elemek egymáshoz való (nyelvi) viszonyulásában, hanem a nyelvi alapú stíluspotenciál, a szociokulturális tényezők és a szöveg általános szerkezete és értelemszerkezete összjátékából, illetve a szövegbeli stíluselemek stílusstruktúra-jellemzőiből” (Tolcsvai 2013, 335.)

² A stílus és nyelvváltozat fogalmát is Tolcsvai Nagy Gábor értelmezésében különböztetjük meg: „Nyelvváltozaton egy nyelvnek olyan nyelvi jellemzőkkel leírható változatát értjük, amely azonos helyen lakó vagy azonos társadalmi rétegbe tartozó anyanyelvi beszélőknek a mindennapi nyelve, amelynek a beszédhelyezethez kötöttsége viszonylagos, ezért szociolingvisztikai kategória. A stílus egy adott nyelvváltozaton belül vagy nyelvváltozatok között a nyelvi megformáltságnak a módja, amely elsősorban a beszédhelyzetnek, a beszélők egymáshoz való viszonyának és viselkedésének a függvénye és egyben reprezentálja. A nyelvváltozat tehát (például az irodalmi nyelv, egy nyelvjárás vagy egy városi népnyelvi változat) önmagában nem stílus, csak egy adott beszédhelyzetben válhat azzá az adott nyelvi interakció idejére szóló érvénnyel” (Tolcsvai 1999, 248).

mi korszakot, ahogy az ortográfia terén sem törekedett a korhűségre, eszköztárával inkább csak megidézi a középmagyar kort. Az archaizálás hitelességének felvetése ugyanúgy indokolatlan és értelmetlen, ahogy Weöres *Psyché* vagy Esterházy–Csokonai Lili *Tizenhét hattyúk* című művében, hiszen ott is, itt is alá van rendelve a régiesítés a pastiche műfajának, illetve az intertextualitásnak. Mindezek ellenére a XVI. század nyelvi jellemzőinek a szövegben sok helyütt a nyomára bukkanunk, a beszélt nyelvben például következetesen tükrözteti a nyelvjárási formákat. A szakirodalom megállapítása szerint a XVI. század vége felé egyre erőteljesebb igény mutatkozott a nyelvjárástól való függetlenedésre a választékosabb, nagyobb igényű, műveltebb és írott művekben, s egy olyan nyelvváltozat kialakítására, amely az egységesülés folytán a nyelvjárások sokfélesége fölé emelkedik: „Az írott nyelv nyelvjárás fölötti, de írója sokszor botlik, akarata ellenére kicsúszik tolla alól egy-egy, olykor nem is kevés nyelvjárási alak, éppen mert a beszélt nyelv alapja még a nyelvjárás, viszont a tanult emberek beszédébe már sűrűn beleszövődnek az írott nyelvben megszokott normák” (Bárczi–Benkő–Berrár 1989, 528, 529). A XVI. században több nyelvjárások fölötti nyelvváltozat élt egymás mellett, a különböző területi normák mind jobban közeledtek egymás felé, s körvonalazódni kezdett egy olyan nyelvváltozat, amely már az egységesülő köznyelv határozott érvényesülését mutatta. „Fokozatosan két nagy, napjainkig érvényesülő tendencia rajzolódott ki: az egyik az írott köznyelvet eltávolítani igyekszik a beszélt köznyelvtől, a másik viszont épp ellenkezőleg, közelíteni próbálja ezeket egymáshoz” (Kiss–Pusztai 2005, 611).

A) Archaizálás, nyelvjárási jelenségek

Mivel a XIX. századot megelőzően nem létezett egységes standard, csak nyelvjárások voltak, természetes, hogy az archaizálásnak a nyelvjárási beszéd imitálása a legkézenfekvőbb eszköze. A dráma összetett stílusstruktúrájának egyik meghatározója tehát a népnyelvi, nyelvjárási réteg, amely többféle célt, hatásszándékot szolgál: módot ad az irodalmi régiesítésre, egyfajta bizalmas társalgást képvisel, és mivel a nyelvjárásiasság a kevésbé kiművelt társadalmi rétegeket jellemzi általában, a vulgarizálásra, a deheroizálásra is kiválóan alkalmas stílus eszköz. Nyilvánvalóan és feltehetően szándékosan különül el a drámában a székelyek, az erdélyi fejedelemség, a prágai császári udvar, valamint a románok beszédmódja, mégsem lehet egy adott nyelvjárást egyértelműen felismerni, illetve a nyelvhasználat alapján egy adott területhez kötni a beszélőket.

A dráma legrégebbi nyelvi rétege, a középmagyar kor megidézése azért is problematikus, mert a mohácsi vést követő időszak sem nyelvi, etnikai és művelődési vagy esztétikai szempontból nem volt egyneműnek tekinthető. A sokféle tájnyelvi sajátosság ötvözete, illetve a későbbiekben részletezendő egyéb nyelvi összetevő szinkretizmusa, az összetett nyelvi rendszer adekvát módon képezi le, teszi értelmezhetővé a mai befogadó számára a kor ellentmondásosságát.

Székely Csaba a nyelvjárási jelenségeket használja fel általános népnyelvi jellemzőként, ahogy éppen az adott szintér, tárgy, beszédhelyzet vagy a szereplő jelleme megkívánja. A mai beszéd- és írásgyakorlatban is érvényesülő leggyakoribb jelenségeket elegyíti a ritkább, archaikusabb elemekkel.

a) Hangtani jellemzők

A legerőteljesebben a hangtan szintjén tapasztaljuk a nyelvjárásiasságot. Fonetikai heterogenitás jellemzi a dráma nyelvezetét, a köznyelvi vagy irodalmi nyelvi formákhoz képest fonetikusán leírva találkozhatunk nyelvjárási alakokkal.

A legszembetűnőbb hangtani jelenségek:

i>ü hangváltozás, labializálódás: *szüved, münköt, münk, künn*

ë>ö labializáció: *mögerőszakolhatunk, fejedelöm, vögyük, elengödjük, belünköt, münköt* (Az ö-zés és az í-zés a legrégebbi írásos emlékektől egészen napjainkig adatolható regionális jellemzők.)

e-ző formák: *hezzád, velek, ecséd*

Az é-zés és az í-zés kettősségét figyelhetjük meg:

é-ző formák: *kéván, segélni*

í-ző formák: *mír, nízel, míves, kírlek, lígyen, ellensígnek, nélkül, kílgyó, bíkekötő, Szikelyföld, kísíretibül, lígyen, vilük, megleltítek, ellenség, nagyvezír*

i-zők: *erisszed, fejit, enyim*

o-zásra is találunk példát: -k többesjel előtt: *uramok*

j>gy: zárhangúsodás: *jertek*

Hasonulások jelenség: *legfennebb, hóttak, lefekünni*

Nyúlás: *amék* (hangkivetéssel együtt), *néki, véle, erőssen* (intervokális geminálódás, sajátos regionális határozószó, erősítést, nyomósítást fejez ki Moldvában és Székelyföldön pl. *erőst szomjajtam rád* kifejezésben³, *őtödzködik*.)

A szótagzáró -l hiánya: *vót, dógok, vónék, hónap* (holnap), *hótt, kő* (kell)

Palatális-nem palatális viszony: *asszon, szegin*

Teljesebb alakok: *hűtelen, reám*

³ Vö. Kiss 2001, 365.

Külön réteget alkotnak azok a régies, népies szavak, amelyek ma is használatosak a regionális köznyelvben, ezekről az átlag beszélő minden földrajzi behatárolás nélkül tudja, hogy tájnyelvi alakok: *oszt, micsodás, biza, bizton, máma, azér, mer, ehol, mindjár, megin, tiedé, segéltni, kő* (kell), *vót, (volt)* stb.

b) Alaktani sajátosságok

Az igeidők rendszerében a középmagyar korban a négyféle igeidő nem egyforma gyakorisággal szerepelt a korabeli beszélt nyelvben. A középmagyar kori szövegekből az tűnik ki, hogy a leggyakoribb használatú igeidő a -t jeles múlt idő volt, a ritkább elbeszélő múltnál pedig a két összetett múlt még ritkább, s a köztük lévő funkcionális különbségek is erősen elmosódtak, s meglehetősen gyorsan el is tűntek. Először a folyamatos múlt veszítette el jelentését, majd a másik összetett múlt időt (*várt vala, várt volt* régmúlt időt) gyakran az elbeszélő múlttal egyenértékű igeidőként alkalmazták. A dráma szövegében a magyarok, az erdélyi fejedelem és a tanácsurak beszédében gyakran találkozunk a *vala* igével alkotott összetett múlt idő (folyamatos múlt) használatával (pl. *álltam vala, lehetőség nyílt vala reá, fordítva történiült vala, mit mondottál vala* stb.), míg Mihály és környezete a -t jeles múlt időt (*eresztették, rivallt, mondottam, érdekelte* stb.) használja. A ma már archaikus múlt idejű igealakok megőrzésében a székely és a moldvai nyelvjárásokban az aktív kétnyelvűségnek is szerepe van.⁴ A romániai magyar nyelvjárásokban ma is ezt az igealakot használják a múltbeli tartósság, folyamatosság érzékeltetésére. Még egy kifejezést találtunk a dráma szövegében, amely szintén nyelvjárási jelenség, és a folyamatosság kifejezésére használják, Sztanka asszony egyik mondatában szerepel a *felé* szó ebben a szerepben: *Ha befejeztétek a szurkálódást, Miklós fiam, mehetek fölfelé az ebédlőbe.*

Szintén a tágabb értelemben vett folyamatosság kifejezését szolgálják nyelvjárásainkban a szokik/szokott igék. Mihálcsa (havasalföldi bojár, Mihály tanácsadója) beszédében fordul elő: *Hát nem szokol már le soha más pénzének az elcsaklizásáról, te Miklós?*

Az igeragozás terén zajló középmagyar kori változások közül az ikes paradigma mutatja a pusztulás jeleit. Az ikes-iktelen jelleggel összefüggő bizonytalanság, funkciócsere az egész darabban tükröződik, a személyragok iktelen paradigmába való beszüremlését olyan példákon látjuk, hogy az -s, -sz, -z végű igéknél kijelentő mód E/2.-ben a hagyományos és „szabályos” -sz rag helyett az ikes ragozásból átvett -l-t használják: *nézel*, sőt analogikusan a mondasz,

⁴ Vö. Kiss 2001, 357.

látsz helyett a *mondol, látol* alakokat mondják a szereplők (*kívánol, megállol, megyel, zavarodol, megdöglöl, fogol, maradol, kérel, javasolol* stb.), s egyszer előfordul az ikes ige iktelen ragozása: *emlékszek*.

Az sz/v tövű igéknek sok helyen megvan az -n ragos alakja: *teszen, leszen, viszen, megyen*, és udvarias felszólító módban az iktelen ige ikes ragozása is megfigyelhető: *szállják, jöjjék*. Ragozás terén még említésre méltó, hogy az sz/d/v tövű igéknél jellemző a teljesebb tövváltozat használata, például *mondotam, aluszol, haragoszik* stb.

A mai ragozási paradigmától jelentősen eltérő alak a *játszodik* ige, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárb*an a következő jelentéseket találtuk: játszik, kártyázik, enyeleg, ingerkedik, szerelmeskedik, kénye-kedve szerint bánik valakivel, szerepel.

Látunk példát szenvedő igék előfordulására, különösen az írott nyelvet jellemzi: *bocsájtassék, elítéltetett*.

A vonatkozó névmások közül egy alakváltozat tűnik fel: *amék* (amelyik).

Raghalmozás, elemisméltés is gyakran felbukkan a szövegben: *nálunknál, aztat, itten, ottan, ötet, rajtamon*.

c) Szókészleti jellemzők

A drámában nagyon kevés valódi tájszót találunk, inkább az alaki tájszavak dominálnak. Mindössze a *cseszle* és a *móring* szavak tűnnek fel, jelentésük az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárb* adatai szerint: *cseszle* 'muslica, borbogár', a *móring*: 'jegyajándék'. Talán még az *instállom* szó régiessége feltűnő, amelynek jelentése: alássan (kérem szépen, alázatosan, esedezve kérem). Latin eredetű, az *instare* 'szorongat, sürgetve kér, valójában mellette áll' jelentésű igéből. A XX. századi történelmi mozgások (mobilitás) hatására udvariassági formáink jelentősen megváltoztak. Az *instállom* az 1940-es években szorult ki a használatból.

d) Mondattani jellemzők

A szöveg régies jellegét az elmondottakon túl néhány mondat szerkesztésben megmutatkozó, a köznyelvi használattól eltérő jelenség adja: a számbeli egyeztetéskor egy helyütt általános névmás után többes számot használ: *minden helyzeteket*.

A szórend különlegességét tapasztaljuk Mihály néhány mondatában: *Legyen szíves tessék lenni újra jósolni nekem!* (*Tessék szíves lenni újra jósolni nekem!* helyett); *Hanem mi még vagyok?*

Latinizmusok is feltűnnek: *Hová tudhat ő futni?*, a tagadás kifejezése a román szereplők beszédében dupla tagadással, a se tagadószóval történik: *se a harchoz se nem ért; se nem szenvedek; se sincsen*.

e) *Románok, erdélyiek, székelyek beszédmódja*

A drámában külön nyelvváltozatrendszer van a románoknak, az erdélyi fejedelemségnek és a székelyeknek.

A különböző történeti korszakú és szociokulturális alapon elkülönült nyelvváltozatok bonyolult diskurzusviszonyt hoznak létre, egyszerre, szinkretikusan hatnak, ugyanakkor világosan el is különíthetők egymástól. Mihály és környezete nyelvében a népnyelvi, nyelvjárási alakok utalnak a XVI. századi régiesítésre, figurája azonban egy XX. században élő személy is lehetne, mert egy másik szólama mai köznyelven, illetve városi népnyelven szólal meg. A műben megidézett valóság és a nyelv között feloldhatatlan ellentmondás jön létre, amely épp abban áll, hogy a szerző nem a történet szintjén, hanem a nyelvben teremtett fikciót. A nyelvhasználat segítségével oldja meg az időtágítást, akár több száz évet is felölel, s teszi egészen időtlenné vagy örökkévalóan egyidejűvé a problematikát.

A román szereplők beszédében a legfeltűnőbb jellegzetesség egyrészt az igei személyragozás mai köznyelvi alakjaitól való eltérés E/2. személyben: *javasolol, megdöglöl, fogol, akarol, maradol, kérel* stb., a másik pedig a nyomatékosító szerepű névmások használata (egyes értelmezések szerint ez utóbbi a megnövesztett egő, a fölérendeltségi helyzet, a magabiztos, agresszív kommunikáció tükröztetésére szolgál): *Lucifer izzó vasvillával fogja szurkálni a te ülepedet neked; Akkor hát vacsora után számíthatok kicsinykét a társaságára magának?; ...a maga édesapjának az ő jóvoltából; ...nem érdekelte az én sorsomat nekem; ...mi a bajod teneked?; ...az én ügyem annyira sürgős nekem, hogy nem tűr halasztást; Honnét jutott teneked ilyen elszabadult példa a te eszedbe, ha nem vettél részt temagad a vajda hátának olajokkal való kenegetésében?; ...az ország legféltékenyebb asszonyával kötöm össze az én sorsomat nekem!; ...sokat adok Petrosz barátomnak az ő véleményére; Hevített kemence nem ég jobban énnálamnál* stb. Ezeket a jelenségeket a nyelvjárási szakirodalom funkciótulbiztosításnak nevezi⁵, s megállapítja, hogy általánosan jellemző beszélt nyelvi jelenségnek tekinthetők, földrajzi megoszlástól függetlenül, sőt: társadalmi

⁵ P. Lakatos–T. Károlyi 2002.

rétegek szerinti számottevő releváns különbséget sem hordoznak. A példákban a névmás hátravetett pozícióba került, mintegy utólagos hozzátoldásként szerepel, s a birtokos személyét még nyomatékosabbá teszi. A funkciótúlbiztosítást a morfológia szintjén is tapasztaljuk a szövegben, a mai stigmatizált változatok közül az *ötet* jelenik meg, valamint az *aztat*. A személyes névmás kiegészült alakjaiban ragisméttelssel nyomatékosítják a funkciót. A *neki* személyes névmási határozószó E/3. és T/3. személyű alakja kap egy újabb birtokos személyjelet, de megtalálható még a *nála* és a *tőle* elemismétteléses, reduplikációs alakja is: *Én nem szemezgettem velek, csak inteni próbáltam nekijek, hogy álljanak odább, mer jön a vajda a kíséretével; Radu apósod itt van nálunknál.* Az E/1. és 2. személyű birtokos személyjeles névszók és személyes, valamint visszaható és birtokos névmások tárgyként a beszédben gyakrabban fordulnak elő -t tárgyragos formájukban, mint jelöletlenül: pl. *...várnak a görög marhahajcsárok engemet; Alig lettél te vajda, máris lekaszabtak tégedet.* Az itt, ott határozószókat -an, -en toldalékkal nyomatékosítják, egyértelműsítik: *ittén, ottan, pl. Nem tűrhetjük tovább, ami itten folyik, ebben az országban, Mihály!* A mai standard norma az efféle alakokat kerülendőnek vagy népiesnek, vulgárisnak tartja, alkalmazásuk a szereplők minősítéséhez járul hozzá.

Mihály nyelvének másik szembevetendő változatáról, a mai városi népnyelviről A mai nyelvváltozatok című fejezetben szólnak.

Az erdélyi fejedelem, Báthory Zsigmond és András egy nyelvjárási elemeket is tartalmazó, de egységesültebb, tisztultabb, emelkedettebb nyelvváltozatot beszélnek, amelynek a folyamatos múlt idejű igealakok szerepeltetése, illetve az archaikusabb formák megjelenése kölcsönöz régiességet: *reá, lészen, aluszol, néked* stb. A köszönet- és megszólításformák is a kor szokásainak megfelelően szerepelnek: *Méltóságos és nagyságos fejedelem!, Hű szolgád alázatosan köszönt téged, méltóságos és nagyságos fejedelem!* Alapvetően választékos nyelven szólalnak meg, András bíboros biblikus, latinus hatású nyelvet használ, ám ebbe a regiszterbe vegyülnek azok az anakronisztikus kifejezések, amelyek a mai korra jellemzőek. A vulgáris, közönséges és a magasztos, költői, fenséges egyidejű alkalmazása kelti a groteszk, bizarr hatást:

BÁTHORY ZSIGMOND: Ha arra gondolok, mily kegyetlen véget ért vala, szívem gyásztól feketéllik, szememet könny áztatja, s itt a herém táján is bizsereg valami mély búskomorság. Néked nem, kardinál bátyám?

BÁTHORY ANDRÁS: Ha arra gondolok, ki adta vala azt a parancsot, hogy fojtsák meg az én drága ecsémet, biza bennem is bizseregni kezd valami, és ez a bizsergés arra sarkall, hogy pökjem szembe azt, aki megfojtatta!

Egy másik idézetben:

BÁTHORY ZSIGMOND: Hülyék vagytok, mint a csont. Szóval gyalázom ezt az Ánuszt Maximusz vajdát, és sugalmazom a szultánnak, hogy sokkal jobban tudánk őt szolgálni, ha te ülnél Oláhország trónján, Mihály.

A székelyeket erőteljes paródiával mutatja be a dráma, szinte szótlán, gesztustalan, korlátolt képességekkel „megáldott”, inkább cselekvéssel reagáló emberek, akik csak a legszükségesebb közvetlen kommunikációra szorítkoznak. Még nevüket is elveszítik a darab végén, számozott szereplőkké válnak. Általában legtartalmasabb közlésük az igenlő válaszként adott, sokfunkciós tagolatlan hümmögés, morgás: *Mm.* és a nemleges válaszként felhangzó: *A' nincs. Nem a'.* Kevés közlésüket fonetikusán lekottázva olvashatjuk a dráma szövegében, mondataik rövidek, egyszerűek, a kohéziót és koherenciát biztosító elemek hiányoznak, tartalmuk a tények kimondására szorítkozik:

MIHÁLY Legvitézebb kapitányom, vóna énnekem pár kérdésem tehozzád.

MAKÓ *Mm.*

MIHÁLY Hogy vagytok ti székelyek a Báthoryakkal? Mit gondoltok ti őrölük?

MAKÓ (*kiköp*) Ezt.

MIHÁLY Osztt mér?

MAKÓ (*lassan*) Megesküttek. Szabacságunkot visszaaggyák. Vérünköt ontottuk érettek. Nem atták.

MIHÁLY Becsaptak, jobbágyosra taszítottak benneteket.

MAKÓ (*bólint*) *Mm.*

MIHÁLY Ha szólni próbáltatok, ők fegyverrel válaszoltak.

MAKÓ (*bólint*) *Mm.*

MIHÁLY Akkor hát idefigyeljél, kedves barátom. Ha valaki visszaadná tinektek a szabadságotokat, s mindent, ami jár tinektek... követnétek az illetőt a Báthoryak ellen? Akár a halálba is?

MAKÓ (*gondolkodik egy keveset*) *Mm.*

MIHÁLY Ez mostan igen vagy nem?

MAKÓ (*bólint*) *Mm.*

MIHÁLY Ennyit akartam én tudni.

Egymás között is ugyanilyen barbár módon „beszélgetnek”:

1. SZÉKELY Te.

2. SZÉKELY *Mm?*

1. SZÉKELY *E' nem a'.*

2. SZÉKELY Mm?

1. SZÉKELY E' nem a'.

2. SZÉKELY Mi nem a'?

1. SZÉKELY (*a holttestre mutat*) A'.

2. SZÉKELY Mi a'?

1. SZÉKELY E' asszon.

2. SZÉKELY Szencsecségit!

1. SZÉKELY Mihály megtuggya. Belünköt kinyesi.

2. SZÉKELY Fussunk, hej.

1. SZÉKELY Mm.

f) Petrosz szerepe és nyelvhasználata

A darabban Petrosz, az örmény kém képviseli azt az értelmiségi írástudót, aki képes közvetíteni a tanulatlan emberek és a műveltebb rétegek között, az ő nyelvi tudatosságának a szintje a legmagasabb. Delegátusi tapasztalatokkal rendelkező tolmács, krónikás, több regiszterben⁶ is magabiztosan eligazodik, amikor pl. Mihályt megmenti a hóhér bárdjától, a hivatali, írott nyelv (a törvény szövegének) ismeretével kerekedik felül a tudatlanokon, formális és választékosnak, régiesnek minősülő nyelvi elemeket (pl. idegen nyelvi szenvedő szerkezeteket) használ: „...*amennyiben valamely személynek az ő kivégzése három alkalommal is kudarcot vall, a törvény előírja, hogy ama személy szabadon bocsájtassék*”, „...*ha valamely személy valamely tette miatt elítéltetett, majd szabadon bocsájtatott, tettéért még egyszer el nem ítéltető, hanem legfeljebb száműzetéssel sújtható*”. Az erdélyi fejedelemmel, Báthory Zsigmonddal való találkozást követően átülteti Vitéz Mihály válogatatlan, durva, informális megfogalmazását abba a nyelvváltozatba (választékos, formális, értéktelítő és irodalmi nyelvi), amely a pillanatnyi szituációban a legmegfelelőbb:

MIHÁLY (*meghajol*) Kurva hálás vagyok, hogy befogadtatok!

ZSIGMOND Tessék?

PETROSZ (*meghajol*) Mihály bán alázatosan köszönti nagyságotokat, és hálaival telt szívét lábatok elé helyezi, amiért e nehéz időkben menedéket nyújtottatok öneki.

⁶ Regiszteren (Halliday alapján és a Bencze Lóránt által fordított tanulmányt követve lásd Helikon 1995. 3. 381.) a használat szerinti nyelvváltozatot értjük, amelynek fő irányító változói: a mező (a társadalmi cselekvés típusa, témája, mi történik), a hangnem (szerepviszonyok, kik beszélnek), alakmód (a nyelv milyen szerepet játszik írott/beszélt).

Jól formált mondatokba önti Mihály tagolatlan közléseit:

ZSIGMOND Barátinak mondható tehát ez a viszony.

MIHÁLY Aham.

PETROSZ Inkább üzletinek mondható e kapcsolat, nagyságos uram.

Mihály bán nem lekötöztette a Portának semmilyen módon.

Mihály, szerepéből következően nemcsak alakot tud váltani (ruhája alatt álruhát hord), hanem nyelvi viselkedését, stílusát is képes a helyzethez idomítani. Mindez, az egyébként dicséretes alkalmazkodási képesség komoly veszélyeket rejt magában, ha az objektivitás és az igazság lesznek a nyelvi manipuláció áldozatai. A nyelv az ő számára olyan manipulációs eszköz, amellyel határozott célokat és érdekeket lehet szolgálni.⁷ Az ilyen módon felhasznált nyelv szélsőséges és veszélyes következményekhez vezethet, hiszen erre a mechanizmusra épül a történelemhamisítás vagy a politikai propaganda. Petrosz megtanítja Mihályt az uralom nyelvére, a hazug módszerek és manipulációs technikák használatára:

PETROSZ (*felneéz*) De jóuram, nem lehet, hogy győztünk ott, Kalugarénynél?

MIHÁLY Már hogy győztünk volna? A csata után a havasok alá menekültünk, oszt Szinán elfoglalta Bukarestet meg Tergovistyt.

PETROSZ Igen, jóuram, de magad is tudod, hogy a történelmet a győztesek írják.

MIHÁLY Így mondják.

PETROSZ Mármost, honnét tudjuk, hogy ki a győztes?

MIHÁLY Hát, látszik az. Aki nem veszít, az győz.

PETROSZ Lehetséges, hogy igazad van. Ám én inkább úgy vélem, hogy győztes az, aki megírja, hogy győzött.

MIHÁLY De ha az emberek mást mondanak?

PETROSZ Fő az, hogy mi sikernek nevezzük, ami történt. Ha elég sokszor nevezzük annak, így ül meg az emberek fejében, aki pedig az ellenkezőjét állítja, azt hazug országgyalázónak fogják tartani.

⁷ „Az a törekvés, illetve az a kísértés, hogy a nyelv a kívánt, óhajtott társadalmi magatartások, gondolkodási és minősítési módok kialakításának eszköze legyen, nem új keletű. Általában az olyan politikai rendszerekre jellemző, amelyekben hiányoznak a demokratikus intézmények, és ahol a kisebbség akarata szemben áll a többségi akarattal. A nyelv funkciója ez esetben tulajdonképpen csak a perszevázióra (meggyőzésre) korlátozódik, azaz a vevő kényszerítésére, hogy az adó nézeteit fogadja el egyedüli igaznak és helyesnek. Ilyen körülmények között a nyelv nem teljesítheti az információközvetítés eredeti, természetes funkcióját, és a manipulációs eszközzévé, egyben áldozatává is válik” (Bańcerowski).

MIHÁLY Rendben, Petrosz, akkor írjad szépen: Kalugarénynél fényes győzelmet arattunk.

A Petrosz által képviselt értéktelítő, emelkedett és szabatos stílus, a „hibátlan” fogalmazás így veszíti el becsét és jelentőségét, s válik egyre ellenszenvesebbé, mert a hazugságra berendezkedett társadalom, a politikai propaganda kifejezőjét látjuk benne, amely hamis és ártó szándékú, a mások fölötti uralom biztosításának eszközévé degradálja a nyelvet.

B) Mai nyelvváltozatok, vulgarizálás, bizalmas társalgási nyelv

A dráma nyelvének másik rétege az archaizálóval szorosán egybeolvadva a XX. századi, alsóbb rétegek által használt városi népnyelv, tele vulgáris, argó elemmel. Mihály használati kommunikációs normájának meghatározói a durva, szlenges, trágár, argó kifejezések, repertoárjában ezek a nyelvi elemek dominálnak: *lőszart, riherongy, fosvihart, szaros, tökön szúrom magamat, Ki a bús tetű jöhet ilyenkor?, Jobb tenéked a te felebarátod kapuját buzogánnyal széj-jelkürni, mint elviselni pár esőcseppet; a ragyás életbe; kitörli a seggét azzal a levéllel; holmi seggpapír levelek; Jól van akkor, ha nem a fitymám felől hallja azokat a csattogásokat; Mi a húgyos korpalevest oláhország-vajdájázik itt nekem, mama?; szartökű Sándor; Hogy a bánatos istennyilába; Leszarom mi vagy! Nyomás teljesíteni a parancsot! Kuss legyen már! Hol a ragyába vagyol Sztojka?* stb. A nyelvjárási jelleg mellett stílusát leginkább ezekkel a bizalmas és agresszív eszközökkel ötvözi, igen ritkán, inkább kivételesen akad példa a választékos megfogalmazásra is: *...hajlékomban kutakodni, Kardot emelsz reám a saját hajlékomban?, Hadd hallom, mi kesergeti a szíveteket nektek, Ami azt illeti, most magam is erőst megszomjaztam reád. De itt nem maradhatol; Eltörött az én életemnek az ő kereke, barátaim.* A legtöbb szituációban, legyen az hivatalos, intim vagy semleges, az értékmegvonó, durva regisztert képes csak használni. Nem kívánja hozzáigazítani nyelvváltozatát a többi résztvevő által vélhetően jobban elvárt mintához. Soha nem alkalmazkodik. Amikor mégis váltásra kényszerül, mert felismeri a helyzetből fakadó szükségszerűséget, akkor is visszatér az alap-nyelvváltozatához: *„Mihály: ...Levághatnak párat közületek, ám ez a fegyver, akkor is harcolni fog tovább feltartóztahalan... feltartóztatat... kurvára harcolni fog!”* – intézi szavait buzdító szónoklatában a katonához. Másutt a prágai császári udvarban II. Rudolf császárhoz fordul a következő szavakkal:

RUDOLF Rendben, Herr Michael, fejezze ki háláját, amiért végrehajthatja felséges bosszúnkat!

MIHÁLY Kurva hál... mármint, eszméletlenül le vagyok kötöz... kötelezve... na.

A deheroizálásnak, a nagyságra törekvő, de azt soha el nem érő dilettantizmusnak ez a leghatásosabb stíluseszköze.

C) Posztmodern sajátosságok, paródia, irónia, groteszk

a) A császári udvar nyelvhasználata

Hogy a paródia, a groteszk látásmód mindenre kiterjed, hogy posztmodern viszonylagosságban, állandó ironikus fénytörésben látszódnak a dolgok, azt leginkább a prágai császári udvarban játszódó jelenetek példázzák.

Meglehetősen görbe tükröt tart a darab a német precizitásnak, a bürokratikus, elgépiesedett, elszemélytelenedett világnak, a technokrata társadalomnak, a sivárságnak, lélektelenségnek, érzéketlenségnek, amelynek a dráma utolsó jelenetében Basta generális, a terminátor lesz a beteljesítője.

A császári udvart bemutató szcena Prágában, a császári Titkos Tanács főhadiszállásán, egy hivatali helyiségben játszódik, merev, kicsinyes ügyekkel elfoglalt, feladatukat eltúlzott alázattal végrehajtó szolgák sürgés-forgása közepette toppan be Petrosz (Herr Spion), s az ő üzenetét-jelentését tolmácsolják a lázas semmittevésben elfoglalt, ezért megközelíthetetlen Mátyás főherceg számára.

Ironikus jelentéseket mozgósítanak a fontoskodások: pl. az alattvalók csak írásban nyújthatnak be kérelmet, miután az írnokok eldöntötték, hogy milyen fontossági kategóriába tartozik az ügy: 1-es, 2-es vagy 3-as fokozatú-e. Az elkészített anyagok feldolgozása szigorú szabályzati rendhez igazodva történik: kezelik, láttamozzák, irattárba helyezik stb. Az egyik nyelvről a másikra fordítás körülményes, nyakatekert és értelmetlen, zagyva mondatokat „eredményez”, a szöveg nyilvánvaló fordításparódia. Anakronizmusok, szójátékok, intertextuális eljárások által válik a szöveg stílusa posztmodernné. Néhány részlettel illusztráljuk ezt a technikát:

PETROSZ Oláhországnak új fejedelme van.

FEHLER (*írja és mondja*) Wallachien uralkodói székében eine személycseré begangen, ennekokáért eine ganz neue vajda a trónra sitzen.

PETROSZ Az oláh kereskedőből lett krajovai **bán**, neve Mihály.

FEHLER (*írja és mondja*) Vorherige krajovische **autobahn**, név szerint Michael, der Wallach.

*

PETROSZ És lefejeztette **Gonosz** Sándor vajdát, a korábbi fejedelmet.
FEHLER (*írja és mondja*) Vorherige vajda, Alexander, der **böse Musch**, ist kaput.

PETROSZ Báthory Zsigmond, Erdély fejedelme. Aki folyton lemond a trónról, aztán **megint visszajön**.

LENDE Érttem. Jegyezzék fel ezt is!

FEHLER (*írja és mondja*) Michael der Wallach war támogatva bei der fejedelem von Transilvanien, Sigismund Báthory, alias der **Bumerang**.

*

PETROSZ Nos, azt hiszem, ennyi.

FEHLER (*írja és mondja*) Slussz. Aláírás, **Sein und Zeit** etc.

LENDE Tizenöt, ha ideszámoljuk őfelsége a császár saját levelét is, miszerint egy egér az életére tört a palota folyosóján. Remélem, megérti, Herr Spion, hogy ezek prioritást élveznek. Ráadásul a főhercegnek kisebb gondja is nagyobb annál, hogy a vajdák hogyan gyilkolásszák egymást Oláhországban. Ott **nem egy életbiztosítás uralkodónak lenni**. Csak azért foglalkozunk az ő ügyeikkel is, mert tudnunk kell, kire számíthatunk egy esetleges törökellenes háborúban. De ne csüggedjen, hiszen amint a szükséges procedúrákkal végeztünk, **fizetését a legrövidebb időn belül megkapja**.

*

PETROSZ (*bólint, majd Mátyásra néz*) Mihály kilenc hónapja **kotlik** Erdély trónján, fenség, és ott is kíván maradni.

FEHLER (*Mátyásnak*) Michael der Wallach ist **állapotos**, Hoheit, és wünsche az is maradáren.

*

PETROSZ (*Fehlernek*) Szemtelensége nem ismer határt.

FEHLER (*Mátyásnak*) Er hat keine Augen haben, und sechs Quadratmeter nein **ismeríren**.

PETROSZ (*Fehlernek*) De ez még semmi. Mihály megtámadta és elfoglalta Moldovát.

FEHLER (*Mátyásnak*) Aber das ist Scheisse. Michael Moldavien **megtámadítíren** und elfoglalíren.

*

PETROSZ (*Fehlernek*) Ráadásul a **félnótás** fiára kívánja hagyni Erdély trónját.

FEHLER (*Mátyásnak*) Sőt, er wünscht der Transilvanische trón **halb Sänger** fiára zu lassen.

SPIEGL Jesus Fuckin' Christ! (*Fehler oldalba böki*) Himmel, Arsch, und Zwirn!

MÁTYÁS (*Blendének*) Írjanak egy parancslevelet general Bastának! A felséges Rudolf császár azt óhajtja, hogy general Basta foglalja vissza Erdélyt a felséges császár számára, a Michael nevű bitorlót pedig üzze ki a francba!

LENDE Jawohl! (*Spieglnek*) Herr Spiegl, bitte eine parancslevél megíren an den general Basta! Der Heilige Kaiser Rudolf wünsche Transilvanien **visszafoglalíren**, und Michael im Franz Ferdinand **kiúzíren**!

MÁTYÁS (*Blendének*) Továbbá a felséges Rudolf császár azt óhajtja, hogy a bojárokból ne maradjon Erdélyben **por se**!

LENDE (*Spieglnek*) Der Heilige Kaiser Rudolf wünsche bojáren in Transilvanien keine **Volkswagen**.

MÁTYÁS (*Blendének*) Por se.

LENDE (*Spieglnek*) **Porsche**.

MÁTYÁS **Heil Rudolf!**

LENDE, FEHLER, SPIEGL Heil Rudolf!

Az újonnan teremtett szövegösszefüggések lerombolják a mű hangulatát és jelentését, egyszersmind profanizálják azt, tréfás, derűs, (ön)ironikus áthallást eredményezve. A nyelv felbomlása, a jelentések viszonylagossá, esetlegessé válása, a túlstilizálás, a poentírozás ad hoc jelleggel a szöveg szövegszerűségére tereli a figyelmet a befogadó számára szokatlan hatások elérése céljából.⁸ A szövegalkotás tudatos destruálására további jellemző példa a szójátékok alkalmazása:

⁸ A posztmodern irodalom stílusának szemantikájában jellemző ez a sajátosság: „A merészen új jelentések mégsem egészen világosak [...]. Talán azért nem, mert – ahogy sok esetben meg lehet figyelni – az eredeti, a korábbi és az új kontextuális jelentés egymásra hatásában nem annyira az erősítés, mint inkább a homályosítás dominál, ami feltehetőleg a posztmodernre annyira jellemző szubjektivitásból fakad, és emiatt sok a feltűnően egyéni társítás és magyarázat. Az olvasó részéről pedig az ugyancsak erőteljesen szubjektív beleérthetőség dominál” (Szabó 1998, 249).

b) Szójátékok

Átvitt értelem – konkrét értelem: „...szóval **nincsen bárdod**.
Nincsen uram, én csak egy **bárdolatlan** szegin hóhér vagyok.”

Hangzás alapján idegen szó elhallása: „...**móring**.
A mi **ring?**”

Homonima: „...szerencsecsillagod egyre feljebb **hág**.
Hogy **hágná** meg magát egy vadkan az ilyen tanácsokért!”

Obszcén célzás: „**Oszt résen** van?
Ahogy én őtet ismerem, mostanra már igen!”

„S maga is tudja, hol talál, ha **meg kíván**... látogatni.”

Homonima: „Isten hozott Mihálcsa? Mi **szelet** hoztál? (Sic! Mi szél hozott? helyett!)
Egy **szelet** papírt e.”

Paronima:
SZTOJKA Azt mondotta, hogy ha elmegyek háborúzni a törökkel, **kortalan** leszek.
MIHÁLY (*Sztojka hiányzó karjára néz*) Szerintem félreértettél valamit.

c) Intertextualitás

A posztmodern irodalom legfeltűnőbb jegye az intertextualitás. A dráma szövegébe illesztve néhány szállóige, közismert idézet, egy filozófiai mű címe hoz újabb színeket és jelentéslehetőségeket. Az alludált szöveggel a pretextus tartalma és stílusa is felidéződik, más lesz a mű hangulatisága, a vendégszövegre ráismerő befogadó értelemtulajdonítása sokrétűbbé, elvontabbá válik. Az intertextuális utalások a stílusreemtés hatékony eszközei:

FEHLER (*írja és mondja*) Der wallachische und der moldavische vajda einen Dokumentum aláíren mit fent említett Bumerang, melyben elismeríren, hogy Sigismund Báthory ist König von Wallachien und Moldavien. Heil Rudolf!

PETROSZ Nos, azt hiszem, ennyi.

FEHLER (*írja és mondja*) Slussz. Aláírás, **Sein und Zeit** etc.

*

MIHÁLY Új fejedelem van most ottan. Közlöd avval a szartökű pappal, aki fejedelemnek hiszi magát, hogy ugyanolyan hűséges leszek őhozá, mint elődjéhez vótam. Mondjad neki, hogy az Isten engemet akkora nyomorúságba süllyesszen, hogy eledelem az én Miklós fiam húsa, italom az ő vére legyen, ha az erdélyieket bármi módon átkúrom. Azt is mondjad, hogy **vigyázó szemüket Nyugat felé vessék ők**, mert Rudolf császár sereggel készül Erdély ellen.

*

MIHÁLCSA **Fokozódik a nemzetközi helyzet**, résen kell lenni neki.

A vajda nevében felszólítom a leendő hullát, rebegje el az ő utolsó szavait neki ehol, az egybegyültek előtt, hogy a dicső utókor számára följegyez-hessük azokat! Amennyiben nem készült ilyennel, választhat a következők közül: „**Több fényt!**”, „**Te is fiam, Brutus?**”, „**Tapsot, barátaim! A komédiának vége.**”

d) Anakronizmusok

Szintén jellemző, játékos formája a szöveg intertextualitásának, asszociativitásának a jelenkori konnotációkat kiváltó mondatok felbukkanása, amelyek erőteljes feszültséget teremtenek az éles stiláris, szemléleti váltással. Tréfás stílushatása van az áthallásnak, hiszen meglehetősen komikusan hat a komoly gondolatiságú részek mellett:

ÁRUS Nézze csak meg, nagyságos uram, micsodás mives munka! **Olcson adom. Sőt, ha most rögtön nyomban megvásárolja, kaphat melléje leszállított áron egy filézőkést is meg egy reszelőt is.**

ZSIGMOND Természetesen. Egy **szép, s reményeink szerint sikeres együttműködésről.**

MIHÁLY Aha. Na, **viszlát**, mama! (*félretolja Dorinát, továbbmegy*)

D) Összegzés

A mai történelmi dráma a kortárs prózatörténettel szinkrónban szembesül a történelem, a történelemírás dilemmáival. A külső referenciával való megfeleltetés helyett be kell látnia, hogy a régi korokról való képet a történetíráson túl az irodalom és a kollektív emlékezet is folyamatosan alkotja, színezi, a rekonstruálás szándékát a konstruálás veszi át. Nem a tények visszaadása, hanem

azok esztétikai funkcióba helyezése a fő cél, s a szövegszervezés, a különböző eljárások ezeknek megfelelően módosulnak.

Székely Csaba szintetizált történeti stílusú művében a mai profán értelmezéshorizont folyamatos párbeszédet folytat a tradíció nyelvével, s természetes módon ad okot és lehetőséget az aktualizálásra. Az aktuális – archaikus állandó egymásba játszatása az egész szöveg alapellentéte, amelyet a profán/közönséges és a fennkölt/választékos diskurzív viszonya/kettőssége tesz izgalmassá. Ezáltal olyan esztétikai minőség jön létre, amelyben a különböző nézőpontok és beszédmódok keveredése, a „magas” és „alacsony” kategóriák egyaránt szervezik az értelemképzést, gyakran ironikus jelentéseket mozgósítva. A mindennapok szlengjét beszélők a köznapiság szintjére rántják le a művet jellemző nyelvhasználatot, ezáltal ironikusan, kedélyesen fejeződik ki az ezredvégi ember közönye és elhidegülése a hitelüket vesztett nagy témák, illetve a kifejezőmód magasztossága, filozofikussága iránt. A patetikus hangnem helyett a komikus nézőpont dominál.

A kortárs irodalom a különböző nyelvváltozatokat, köztük a nyelvjárási regisztert nem csupán karakter és kormegidézés céljából használja fel, hanem bonyolult módon alkalmazza az esztétikai funkcióteremtésben.

Irodalom

- Bañcerowski, Janusz. A nyelv mint a manipuláció eszköze. https://www.google.hu/search?q=a+nyelv+mint+a+manipul%C3%A1ci%C3%B3+eszk%C3%B6z&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=FQ_iVfSRN4e3swHyvbO4Cw (2015. szept. 2.)
- Bárczi Géza–Benkő Loránd–Berrár Jolán. 1989. *A magyar nyelv története*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bokányi Péter. 2007. *Ahogyan sohasem volt*. A történelmi regény változatai az ezredforduló magyar irodalmában. Szombathely: SUP.
- Kiss Jenő–Pusztai Ferenc szerk. 2005. *Magyar Nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit. 2002. Funkciótúlbiztosítás a beszélt nyelvben nyelvjárási szövegek alapján. *Magyar Nyelv* 98 (2): 191–198.
- Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai*. Budapest: Corvina.
- Székely Csaba. *Vitéz Mihály* (kézirat)
- Székely Csaba. 2015. Vitéz Mihály – Székely Csaba darabját mutatják be Szombathelyen. *Színház. hu* <http://www.filmpont.hu/videk/59257-vitez-mihaly-szekely-csaba-darabjat-mutatjak-be-szombathelyen> (2015. szept. 1.)

Tolcsvai Nagy Gábor. 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor. 1999. „*Nem találunk szavakat*”. Nyelvértelmezések a mai magyar prózában. Pozsony: Kalligram.

Tolcsvai Nagy Gábor. 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.

STYLISTIC FUNCTION OF LANGUAGE VARIATIONS
IN „MICHAEL THE BRAVE”,
A HISTORICAL DRAMA BY CSABA SZÉKELY

The focus of my paper is the play *Michael the Brave* by Csaba Székely, a playwright from Marosvásárhely (Târgu-Mureş). The play was written for the National Drama Competition announced by the Weöres Sándor Theatre in 2013. In my lecture I am going to investigate the play from the perspective of its linguistic complexity and the stylistic functions of its language variations. The play is remarkable not only for its subject matter but also for its extraordinary style. The piece is set at the turn of the 16th and 17th centuries, focusing on the rise and fall of Michael the Brave, the Prince of Wallachia, who united the three Principalities under a single rule. The play is a risky venture also for its peculiar perspective. The present is juxtaposed with the past, pushing historical, social and political issues into the foreground in an uncompromising, self-ironic way while utilizing a dense network of references to our Hungarian present. Csaba Székely has written a parody of a history play, a postmodern pastiche, in which the duality of the historic credibility and the fictional world is also projected onto its stylistic-linguistic character. Hence it is worth investigating how the multiple stylistic variations are created, each assuming its own perspective and truth.

Keywords: language variations, history play, pastiche, stylistic variations

STILSKA ULOGA JEZIČKIH VARIJETETA
U KOMIČNOJ ISTORIJSKOJ TRAGEDIJI ČABE SEKELJA
POD NASLOVOM VITEZ MIHAJLO

U radu se, iz aspekta jezičke složenosti i stilske funkcije varijeteta jezika, analizira komad Čabe Sekelja iz Marošvašarhelja pod naslovom „Vitez Mihajlo”, koji je nagrađen na državnom konkursu raspisanom od strane Pozorišta Šandor Vereš 2013. godine. Osim temom koju obrađuje, drama skreće pažnju i specifičnim načinom izražavanja. Radnja se dešava na prekretnici XVI i XVII veka, a bavi se uzdizanjem i padom Viteza Mihajla, vlaškog vojvode, koji se smatra najvećim herojem, ujediniteljem nacije u Rumuniji. Komad predstavlja rizičan poduhvat i zbog izbora ugla posmatranja i zbog zagledanja u prošlost (teške istorijske, društvene, političke probleme razmatra ironično, sa elementima samoironije, bez izgovora i kompromisa, sa čestim aluzijama na današnju

mađarsku stvarnost). Čaba Sekelj je zapravo napisao snažnu parodiju na istorijsku dramu, postmodernistički pastiš, u kojem dvojno prisustvo istorijske verodostojnosti i stvorene fikcije karakteriše i jezičku formulaciju. Razne jezičke varijacije stvaraju u drami forme izražavanja sa estetskim vrednostima u skladu sa specifičnom uglom posmatranja i svojstvenim istinama.

Ključne reči: istorijska drama, pastiš, jezički varijeteti, stilska složenost

A kézirat leadásának ideje: 2015. szept. 5.

Közlésre elfogadva: 2015. nov. 10.